

Venla Nenola

VIKTORIAANINEN NAISIDEAALI CHARLOTTE BRONTËN KIRJEISSÄ

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Kandidaatintutkielma

Huhtikuu 2022

TIIVISTELMÄ

Venla Nenola: Viktoriaaninen naisideaali Charlotte Brontën kirjeissä
Kandidaatintutkielma
Tampereen yliopisto
Historian tutkinto-ohjelma
Huhtikuu 2022

Viktoriaanisena aikana kristilliset arvot sekä kunkin yhteiskuntaluokan asettamat standardit määrittivät ihmisten moraalikäsitykset sekä kriteerit sille, kuinka käyttäytyä oman statuksen ja sukupuolensa mukaisesti. Sukupuoliroolit polarisoituivat 1800-luvun aikana jyrkemmin yksityiseen ja julkiseen piiriin, ja vastuu kotielämän vaalimisesta kuului naisille. Ihanteellista naisellisuutta korostettiin kasvatuksessa monin tavoin, ja naisten välinen ystävyys oli tapa valmentaa itseään kohti aikuisuutta ja oikeanlaista naiseutta. Ystävyys opetti välittämisen tunteita ja uskonnon vaalimista sekä toimi soveliaana tapana viettää aikaa ja kasvaa kohti aikuisuutta ja tulevaa avioelämää.

Kandidaatintutkielmassani tarkastelen viktoriaanisen ajan keskiluokkaista naisideaalia ja ystävyysmerkkitystä sen saavuttamisessa. Tyypittelen keskiluokkaan kuuluneen Charlotte Brontën kirjeitä, jotka hän kirjoitti hyvälle ja pitkäaikaiselle ystävälleen Ellen Nusseylle. Valitsemani kirjeet ovat vuodelta 1836, kun Charlotte Brontë on ollut 20-vuotias. Käytän heidän ystävyystensä tulkinnassa Tess Cosslettin ajatusta ystävyysmerkkityksestä viktoriaanisessa fiktiossa. Tarinoissa ystävyystyyppi, jossa päähenkilö ihailee enkelimäistä ystäväänsä ja haluaa tulla tämän kaltaiseksi, toimii tärkeänä osana juonta ja kehittää ystävyysmerkkityksen molempia osapuolia. Ystävyys paransi heidän ominaisuuksiaan ja taitojaan ja siten assimiloivat heidät paremmin avioliittoon. Kirjeistä tarkastelen naisideaaliin liittyviä teemoja ja pohdin niiden merkitystä.

Avainsanat: Sukupuoli-ihanne, naisideaali, viktoriaaninen aika, Charlotte Brontë.

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

Sisällysluettelo

1. Johdanto	1
1.1. Aiempi tutkimus	2
1.2. Tutkimustehtävä	3
1.3. Aineisto ja sen perustelu	4
1.4. Lähdekriittiset huomiot ja tärkeät käsitteet	5
2. Cosslettin malli: symbolinen ystävyys toimii naisideaalin neuvotteluna	6
3. Varhaisviktoriaaninen naisideaali – hyveistä tuntee naisen	8
4. Ystävyys merkitys naisideaalissa	10
5. Charlotte Brontë ja Ellen Nussey	11
6. Kirjeet	13
7. Ystävyys opettaa	19
8. Lähde- ja kirjallisuusluettelo	21

1. Johdanto

Naisten väliset ystävyysuhteet olivat merkittävä osa viktoriaanisen ajan naisideaalia. Aihetta on tutkittu paljon erityisesti nais- ja kirjallisuushistorian näkökulmista, joissa painottuvat ystävyiden eri piirteet ja naisiin kohdistettujen sosiaalisten odotuksien täyttyminen näiden ominaisuuksien kautta.

Viktoriaanista aikaa voidaan monin tavoin luonnehtia ideologioiden dominoimaksi aikakaudeksi – varsin moni on kuullut puhuttavan saturoidun tiukasta moraalista ja siveydestä, joka määritteli viktoriaanisen aikakauden. 1800-luvun sosiaalista elämää säätelevä tapakulttuuri koostui selkeistä käsityksistä ja arvostuksista, jotka liittyivät yhteiskunnan hierarkkiseen järjestäytymiseen, sukupuolinormien toteuttamiseen sekä oman statuksen ilmentämiseen: tämä näkyi erityisesti keski- ja yläluokan elämässä. Sosiaaliluokka ja sukupuoli olivat tärkeimmät statusta määrittelevät tekijät, ja niihin liitettyjen odotusten täyttäminen oli osoitus yhteiskuntakelpoisuudesta ja sosiaalisiin standardeihin sopimisesta. Yhteiskunnallisia muutoksia läpikäyvä Englanti ja sen kasvava keskiluokka kamppaili teollistumisen tuoman kapitalistisen kilpailunhalun ja kristillisen arvomaailman tasapainottelussa – menestystä tavoiteltiin työnteolla, eikä raaka kilpailu sopinut yhteen lähimmäisenrakkauden kanssa. Moraalisen perustan ydin oli kodissa ja perheessä, ja arvokysymyksen ratkaisuksi nähtiin kotielämän tiukempi erottaminen julkisesta työn ja kilpailun maailmasta. Syvenevä ero yksityisen ja julkisen maailman välillä polarisoi myös niiden mukaan jakautuvat sukupuoliroolit. Naisen asema ja status kiinnittyi kodin ja perheen ympäröimään yksityiseen piiriin, kun taas miehet olivat vastuussa julkisen elämän pyörittämisestä.¹

Sukupuoliroolien vakiintuminen on siis suoraan yhteydessä yksityisen ja julkisen piirin erotteluun. Yhteiskunnan jakaminen eri ”sfääreihin” eli piireihin oli hyvin vakiintunut ideologia viktoriaanisena aikana, ja tätä kutsutaan tutkimuksessa jopa ”kotielämän kultiksi”, joka tarkoittaa ihanteellisen kotielämän mielikuvan vaalimista yhteiskunnan eri osa-alueilla.² Naisideaalin kytkeytyminen kotielämään näkyi sellaisten piirteiden ja arvojen ilmentämisinä, jotka edistivät ihanteellisen kotielämän ylläpitoa sekä varjelevat yhteiskunnan moraalialia.

---

¹ Gorham, 1983, s. 1–4. Kts. Seigel, Jerrold E., *Modernity and Bourgeois Life Society, Politics, and Culture in England, France and Germany Since 1750*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.

² Gorham, 1983, s. 4. Gorham viittaa myös muihin tutkijoihin, jotka ovat tutkineet kotielämän vaalimisen yhteiskunnallista merkitystä, kts. esim. Vicinus, Martha. *Suffer and Be Still: Women in the Victorian Age*. London: Methuen, 1972. Print.

1.1. Aiempi tutkimus

Naisten väliset ystävyysuhteet ja niiden suhde naisideaaliin on paljon tutkittu aihe. Ystävyysuhteen merkitys avioliittoon valmistavana, kasvun kannalta merkittävänä ihmissuhteena vahvistaa aiempaa, viktoriaaniseen aikaan sijoittuvaa tutkimusta, joka on keskittynyt paljon esimerkiksi perheen ja moraalien tutkimiseen. Amanda E. Herbertin kirjoittamassa teoksessa *Female Alliances: Gender, Identity, and Friendship in Early Modern Britain* (2014) puhutaan osuvasti siitä, kuinka samansukupuolisten kokemusten, suhteiden ja yhteyksien tutkiminen ja ymmärtäminen on avain naisellisen identiteetin ja naiskokemuksen tutkimiseen aikana, kun tämän elämä rakentuu homososiaalisessa³ yhteiskunnassa ja yhteisössä.⁴ Vaikka teos käsittelee varhaismodernia aikaa, se sanoittaa hedelmällisen tutkimusaiheen metodologiaa uuden tutkimuksen näkökulmasta, jossa otetaan aiempaa paremmin huomioon monipuolisten lähteiden mahdollisuudet ja jossa voidaan yhdistää eri tieteenalojen panos historiantutkimukseen. Herbert esittää, että aiempi tutkimus pitkälti keskittyy ystävyysuhteen representaatioiden eli ilmenemistapojen tutkimiseen, eikä esimerkiksi henkilökohtaisiin merkityksiin. Myös identiteetin rakentumisen liittyvät kysymykset ovat vallinneet tutkimuksessa.⁵ Herbert pyrkii tutkimaan suhteita monipuolisemmin ja aiempaa syvällisemmin, koska tarkka kontekstointi ja erilaiset lähteet luovat paremman kuvan samansukupuolisten yhteyksien kirjosta ja merkityksestä.

Viktoriaanisten naisten välisiä suhteita on tutkittu myös queer-näkökulmasta, joka on tärkeä huomio kauan tutkitun aiheen monipuolistamisessa. Martha Vicinus ja Sharon Marcus asettavat ystävyysuhteen tutkimisen laajempaan naisideaalin kontekstiin ja kuvailevat naisten ystävyysuhteen merkitystä yhteiskunnallisella tasolla. Esimerkiksi Vicinus on kirjoittanut useita viktoriaanisia naisia tutkivia teoksia, joissa muun muassa kyseenalaistetaan naisten seksuaalisuutta koskeva kaksinaismoralismi. Lähestymistapoja on monia, mutta perinteisesti naisideaalia ja naisten ystävyysuhtea tutkitaan heteronormatiivisessa suhteessa miehiin, koska ystävyysuhteen merkitys korostui avioliittoa tavoitellessa. Tess Cosslett väittää, että naisten välinen ystävyys rakentui melkein poikkeuksetta heteroseksuaalisessa kontekstissa ja suhteessa avioliittoon ja korostaa, että vain erittäin harvoin ystävyys pyrki kilpailemaan miesten ja naisten välisten suhteiden kanssa tai korvaamaan ne.⁶ Tämä on tärkeä lähdekriittinen huomio, vaikka myös queer-näkökulman mahdollisuus on avoinna. Marcus

---

³ Homososiaalisuus tarkoittaa samansukupuolisten välistä kanssakäymistä, joka ei ole luonteeltaan seksuaalista tai romanttista.

⁴ Herbert, 2014, s. 1.

⁵ Herbert, 2014, s. 1–5.

⁶ Cosslett, 1993, s. 3

kirjoittaa ystävyystutkimuksesta kattavasti, ja tarkastelee queer-näkökulman näkyvyyttä aiemmassa tutkimuksessa.⁷ Pidän osuvana huomiona sitä, että tutkimusta leimaava dikotominen ja binäärinen asetelma voi estää monipuolisten tutkimustulosten saavuttamisen.⁸ Viktoriaanisen ajan seksuaali- ja sukupuolijärjestelmän tiedostaminen ja seksuaalisuuden tutkiminen on kuitenkin hankala lähtökohta, jonka takia on vältettävä suhteiden liian tarkkaa määrittelyä. Ystävyys-termi kattaa hyvin suhteiden monipuolisuuden, sillä se on tarpeeksi laaja kuvaamaan ystävyyssuhteita niiden intiimiyden intensiteetistä riippumatta. Ystävyyssuhteiden ilmenemiseen kuului paljon fyysisiä hellydenosoituksia, ja intiimiys ja eroottiset sävyt värjäsivät ystävyyssuhteita voimakkaasti.⁹ Vaikka tutkimukseni ei tarkastele näitä kysymyksiä, mielestäni on huomionarvoista pitää tulkinta avoimena, eikä rajata mahdollisia romanttisia näkökantoja pois heteronormatiivisen tutkimusperinteen varjolla.

1.2. Tutkimustehtävä

Tutkimuskysymykseni on, mitä keskiluokkaan kuuluvan Charlotte Brontën nuoruuden aikainen kirjeenvaihto Ellen Nusseyn kanssa kertoo naisideaalin tavoittelusta ja ystävydestä. Miten ystävyys ilmensi naisideaalia, ja miksi se oli tärkeää? Voiko kirjeistä tulkita jotain perinteisen, kapeahkoksi mielletyn ideaalin ulkopuolelta? Mitä kirje voi kertoa sosiaalisen odotuksien täyttämisestä, suorasti tai epäsuorasti? Tutkin tätä kysymystä ja kirjeiden sisältöä vertaamalla niitä ystävyuden merkitykseen kirjallisuudessa. Käytän Tess Cosslettin ideaa, jonka mukaan naisten kirjoittamassa viktoriaanisen ajan fiktiossa ystävyydellä oli kaksi erilaista merkitystä, joiden avulla ystävyyssuhde edisti naisen valmiuksia olla parempi vaimo.¹⁰ Sukupuoliroolit ja -ihanteet ovat tavalla tai toisella aina ajankohtaisia kysymyksiä, minkä vuoksi tämä on mielestäni tärkeä aihe ja herättää keskustelua.

Tutkimus rajautuu ajallisesti varhaisviktoriaaniseen aikaan, eli noin 1800-luvun alusta vuosisadan puoliväliin. Pääaineistonani on Charlotte Brontën kirjoittamat kirjeet Ellen Nusseylle vuodelta 1836, jolloin Charlotte on ollut 20-vuotias. Tutkin nuoruudessa kirjoitettuja kirjeitä, koska ystävyyssuhteiden intensiivisyys ja niiden yhteiskunnallinen merkitys olivat vahvimmillaan tyttöjen ja naisten nuoruudessa ennen avioitumista. Lisäksi naisideaalia on helpompi käsitellä tietyn ikäryhmän ja sitä koskevien normien avulla. Alkuperäislähteiden saatavuuden ja kattavuuden takia

---

⁷ Marcus, 2009, s. 29–31.

⁸ Dikotominen tarkoittaa vastaparia, ja binäärinen kahta vaihtoehtoa; tässä viitataan naisten ja miesten välisten suhteiden oletuksen eli heteronormatiivisuuden luomaan asetelmaan, jossa naiset ja miehet ovat vastapareja.

⁹ Vicinus, 2004, s. 16–29.

¹⁰ Cosslett, 1993, s. 3.

aineisto rajautuu Englantiin, joka on viktoriaanisen aikakauden emämaa.

1.3. Aineisto ja sen perustelu

Tutkin naisten välisten ystävyysuhteiden merkitystä tulkitsemalla Charlotte Brontën ystävälleen kirjoittamia kirjeitä vuodelta 1836. Kirjeet ovat kirjoitettu Ellen Nusseylle, josta kehittyi Charlotten pitkäaikainen ystävä. Charlotte pyysi Elleniä polttamaan kirjeensä, mutta Ellen säilytti niistä suuren osan.¹¹ Charlotten ja Ellenin kirjeenvaihtoa säilytetään pääosin Brontë Parsonage museossa Haworthissa, Englannissa. Museossa pääsin tutustumaan tutkijoille avoimeen kirjastoon sekä autenttisiin alkuperäislähteisiin, joista valitsin yhden kuvakopioksi tutkimukseeni. Alkuperäisten kirjeiden lukeminen oli merkittävää tutkimusprosessini etenemiselle, koska aitojen kirjeiden lukeminen syvensi käsitystäni alkuperäislähteiden merkityksestä historian tutkimuksessa ja auttoi kuvittelemaan, millaista kirjeiden kirjoittaminen on Charlotten aikaan ollut. Valitsin tavallista elämää kuvaavat kirjeet, koska niistä voi tulkita kirjoittajan omia ajatuksia suhteessa yhteiskunnallisiin odotuksiin, joita tarkastelen tässä tutkimuksessa. Tulkiten kirjeitä tyypittelemällä niistä nousevia naisideaalin piirteitä. Tyypittelyn tarkoituksena on nostaa kirjeistä huomioita, jotka asetan naisideaalin kontekstiin. Tyypittely voi aiheuttaa sirpaleisuutta, kun kirjeiden sisältöä verrataan irralliseen kontekstiin. Vertaan huomioita Cosslettin malliin, joka ehdottaa, että ystävyys on osa naisideaalin toisintamista ja uudelleenmuotoilua. Olen suomentanut kirjelainaukset itse, ja pidemmät välit lainauksissa tarkoittavat alkuperäisistä kirjeistä puuttuvia osia, jotka Ellen Nussey on poistanut.¹²

Ystävyys tutkimuksessa egodokumentit ovat tärkeä lähdegenre. Egodokumentit tarkoittavat henkilökohtaisia lähteitä, joissa kirjoittaja on itse läsnä. Esimerkiksi kirjeet ja päiväkirjat ovat tutkimuksessa yleistä ja päteväksi luokiteltuja lähteitä. Egodokumenttien käyttö tarjoaa ainutlaatuisen mahdollisuuden ymmärtää kirjoittajan ajatuksia sekä tapoja, joilla tekstit kertovat kirjoittajaa ympäröivästä maailmasta. Egodokumentit ovat erittäin tulkinnanvaraisia lähteitä, jonka vuoksi se on genrenä hieman haasteellinen. Tulkinnassa on tärkeää huomioida egodokumenttien laatimiseen vaikuttavat tekijät, kuten aikaan ja paikkaan sidotut kulttuuriset ja sosiaaliset tavat tai se, millainen henkilö on tuottanut kyseisen lähteen.¹³

---

¹¹ Smith, 1995, s. 1.

¹² On yleistä, että kaikki kirjeet eivät ole säilyneet kokonaisina. Kirjoittajat tai vastaanottajat hävittivät kirjeitä, poistivat osia tai muuten muokkasivat niiden sisältöä. Smith, 1995, s. xvii.

¹³ Leskelä-Kärki, Lahtinen, Vainio-Korhonen, 2011, s. 12, 16.

1.4. Lähdekriittiset huomiot ja tärkeät käsitteet

Tutkimuksessa on otettava huomioon muun muassa ajalle ominainen kirje-etiketti ja tunnelmaisuus, jotta tietää, millä perusteilla lähteistä voidaan tehdä tulkintoja mahdollisimman todenmukaisesti. Tutkimusaiheeni on tulkinnallinen, kun ottaa huomioon samaa sukupuolta olevien ihmisten suhteiden tutkimuksen haasteet ja mahdollisuudet. Tunnelatautuneen tekstin lukeminen ja tulkitseminen voi herättää alustavia käsityksiä tekstin luonteesta, joten on tärkeää tulkita kirjeitä niiden kirjoitusajankohdalle ominaisen tyylin mukaisesti. Yksi Herbertin teoksen osa-alueista on naisten välisten suhteiden tekstuaalisen esityksen ja viestinnän tulkitseminen. Naisten välinen viestintä kuvaa merkityksenantoa, joka esittää yhteenkuuluvuutta ja suhteiden ylläpitoa.¹⁴ Idiomien ja kielen tutkiminen on tärkeää, koska se kertoo suhteille annetuista merkityksistä ja tavoista ilmaista niitä. Kun viestintä yhdistetään muihin tapoihin muodostaa ja ylläpitää suhteita, kuten arjen kanssakäymiseen (lahjojen antaminen, toisistaan huolehtiminen, kotityöt ja niin edelleen), muodostuu parempi kuva naisten välisten suhteiden monipuolisuudesta ja merkityksistä.¹⁵

Yksi käytetyimmistä lähteistä naisideaalin tutkimuksessa on sen aikainen ohjekirjallisuus. Ohjekirjallisuus kehittyi genreksi jo 1600-luvulla ja saavutti pian merkittävän legitimitetin kasvatuksen ja ihanteellisten arvojen oppimisen tukijana.¹⁶ Se antoi naisille muun muassa kielellisen viitekehyksen ystävyuden ymmärtämiseen ja artikuloitiin, ja yhteydenpito oli sidoksissa idealisoituun naisellisuuteen.¹⁷ Ohjekirjallisuuden vaikutus modernin sukupuoli-identiteetin kehittymiseen on merkittävä, koska se tarjosi aatteellisen ohjenuoran nuorten naisten kasvatukselle. Naiset oppivat oikeita käytöstapoja ja hyväksyttäviä arvoja, kuten kuinka heidän tuli käyttäytyä miestä tai naispuolista ystävää kohtaan.¹⁸ Esimerkiksi Sarah Stickney Ellisin kirjoittamassa ohjekirjassa ”The Daughters of England” (1848) neuvotaan, kuinka naisten on tärkeintä hyväksyä henkisesti ja fyysisesti alisteinen asemansa miehiin nähden.

Käytän tutkimuksessani naisideaalin käsitettä, ja sillä tarkoitan naisilta odotettua sukupuolinormin toteuttamista. Valitsin termin Deborah Gorhamin teoksesta *The Victorian Girl and the Feminine Ideal* (1983). Ideali itsessään tarkoittaa jotain korkeammalta tulevaa ihannetta, joka asettaa jollekin asialle standardit tai tavoitteelliset piirteet. Ideali tarkoittaa myös parasta mahdollista tapaa tai lopputulosta,

---

¹⁴ Herbert, 2014, s. 21.

¹⁵ Herbert, 2014, s. 23.

¹⁶ Herbert, 2014, s. 40.

¹⁷ Herbert, 2014, s. 39, 51.

¹⁸ Herbert, 2014, s. 22. Gorham, 1983, s. 22.

jonka toteuttaminen ei ole täysin realistista tai edes mahdollista. Mielestäni naisideaali on hyvä termi, koska siihen sisältyy naisiin kohdistetut odotukset, mutta myös se kriittinen huomio, että ideaalit eivät toteutuneet samalla tavalla käytännössä. Toinen käyttämäni termi on keskiluokka. Luokkarajaus valikoitui naisideaalin tutkimisprosessista, sillä keskiluokkainen naisideaali on itsessään paljon tutkittu ja helposti määriteltävä sarja erilaisia käsityksiä verrattuna esimerkiksi työväenluokkaan, johon kohdistetut odotukset erosivat hyvin suuresti käytännön elämästä. Naisideaali ilmeni eri tavoin myös saman sosiaaliluokan sisällä, mutta keskiluokkainen naisideaali on mielestäni hyvä rajaava käsite minun tutkimuksessani. Termin keskiluokka käyttö voi olla ongelmallista, sillä sen määritelmä jää helposti laajaksi ja voi viitata samanaikaisesti esimerkiksi tulotasoon, statukseen, sosiaalisiin odotuksiin sekä ryhmän sisäisiin arvoihin. Erityisesti taloudelliset ja sosiaaliset perustelut ovat käytetyimpiä termin määrittelijöitä.¹⁹ Vaikka tarkka kuvaus on huomionarvoista, tutkimuksessani keskiluokka viittaa yleisesti laajaan ryhmään, jonka henkilöitä yhdistävissä tekijöissä korostan sosiaalisia odotuksia ja arvoja. Tutkimuskohteenani olevat Charlotte Brontë ja Ellen Nussey olivat molemmat keskiluokkaan kuuluvia henkilöitä, minkä vuoksi asetan heidät keskiluokkaisen naisideaalin kontekstiin. Tiedostan kuitenkin, että termi on määrittelemättömyytensä vuoksi epäselvä.

Aloitan tutkimukseni avaamalla Cosslettin mallia ystävyystyypeistä, jonka jälkeen taustoitan varhaisviktorianista naisideaalia ja ystävyuden merkitystä sen toteuttamisessa. Tämän jälkeen esittelen kirjeissä esiintyvät henkilöt, Charlotten ja Ellenin. Sitten tulkitseen ja vertaan kirjeiden sisältöä Cosslettin malliin ja pohdin, miten malli sopii tähän tilanteeseen.

2. Cosslettin malli: symbolinen ystävyys toimii naisideaalin neuvotteluna

Cosslett tutkii kirjassaan *Woman to Woman: Female Friendship in Victorian Fiction* (1993) naisten välisten ystävyyssuhteiden merkitystä naisten kirjoittamassa fiktiossa. Cosslett kuvaa, kuinka naisia yhdistänyt solidaarisuuden tunne on toistuva teema ja tärkeä narratiivi avioliittoon päättyvissä tarinoissa. Hän taustoittaa omaa tutkimustaan pohtimalla fiktiivisen kirjallisuuden mahdollisuuksia ideologioiden ja sosiaalisten normien kuvaajana ja kritisoi tutkimuksen rajoittamista vain totuusperäisiin teksteihin. Fiktio voi hyvinkin todenmukaisesti tulkita ja ilmentää yhteiskunnalle ja ajalle ominaisia käytäntöjä ja narratiiveja, erityisesti ideologioita ja sosiaalisia normeja. Cosslett lainaa Rachael Blau DuPlessisiä, jonka mielestä kirjallisuus ei vain kuvaa kokemusta vaan tulkitsee

---

¹⁹ Mintz, 198, s. 203.

sitä, ja tässä tulkinnassa ilmenee ne ideologiset ajatukset, jotka vaikuttavat kirjalliseen tuottamiseen.²⁰ Esimerkkinä tästä on naispäähenkilöiden avioituminen tarinoiden lopussa: se ei niinkään kerro kirjailijoiden henkilökohtaisista näkemyksistä tai siitä, että kaikki naiset menisivät naimisiin, vaan naiseen kohdistuvasta avioitumisen sosiaalisesta odotuksesta.

Naisten ystävyydellä on siis tärkeä merkitys avioliittoon päättyvässä juonessa, erityisesti naiskirjailijoiden teksteissä. Solidaarisuus kahden naisen välillä edustaa tarinoissa naisen kasvua ja valmiutta avioliittoon, jonka vuoksi ystävyyttä pidettiin tärkeänä. Cosslett kuvaa kahta eri naisystävyyssyyppiä, jotka näkyvät naiskirjailijoiden fiktiossa: 1) kaksi potentiaalista kilpailijaa löytävät yhteisen sävelen ja yhdessä vilpittömästi ja itsensäuhraavasti päättävät, kumpi heistä menee naimisiin miehen kanssa, jonka molemmat haluavat, ja 2) kaksi hyvin erilaista naiskuvaa edustavat naiset hyötyvät toistensa luonteista ja identiteeteistä muuttuen paremmiksi versioiksi itsestään avioliittoa varten.²¹ Ensimmäinen ystävyystyyppi on yleinen, mutta naisideaalin toteuttamisen ja mieheen nähden passiivisena olentona toimimisen sijaan naiset rakentavat omien valintojensa kautta toimijuutta itselleen. Tämä on mielenkiintoinen huomio, sillä naisten toiminnan ydin on kahden naisen välisessä toiminnassa, eikä nainen perinteisen naisideaalin mukaan suhteudu vain mieheen.²²

Toinen ystävyystyyppi, jonka avulla aion tulkita valitsemiani kirjeitä, on symbolisempi ja kuvaa naisideaalin toisintamista ja uudelleenmuotoilua erilaisten hyväksytyjen naiskuvien välillä. Naiskirjailijat pystyvät solidaarisen ystävyuden avulla neuvottelemaan ideaalisten naisominaisuuksien kanssa ja niiden välillä. Cosslett käyttää kirjassaan sanaa neuvottelu, joka mielestä avautuu paremmin dialogina. Naisideaalin neuvottelu tarkoittaa erilaisten ihanteellisten ominaisuuksien läpikäyntiä, jonka myötä muodostuu ajatus hyväksyttävästä naisellisuudesta. Tämä on mielestäni erittäin mielenkiintoinen tapa tulkita ystävyuden merkitystä ja sen suhdetta naisideaaliin, koska ystävyyssuhteen merkitys ei pelkästään rakennu suorassa suhteessa naisideaaliin, vaan lisäksi mahdollistaa sen muuttamisen tuomalla esiin erilaisia vahvoja naiskuvia ja hyväksyttäviä tapoja olla nainen. Vaikka hyväksytyt tavat olivat rajatut ja tässäkin ystävyys rakentuu pitkälti suhteessa avioliittoon, on hedelmällistä tutkia naisideaalin neuvottelua ja muutoksen mahdollisuuksia. Cosslett käyttää tämän ystävyystyyppin yhtenä esimerkkinä vahvaa päähenkilöä, joka ottaa itselleen enemmän enkelimäisen ystävänsä ominaisuuksia, kuten itseuhrautuvaisuuden, mutta samalla yrittää todistaa erilaisuutensa ja paremmuutensa ystävänsä verrattuna. Toisen

---

²⁰ Cosslett, 1993, s. 2.

²¹ Cosslett, 1993, s. 3.

²² Cosslett, 1993, s. 1, 4.

ominaisuuksien ihannoinnin ja tavoittelun voi nähdä hahmon itsensä alentamisena tavallisemmalle ja vähemmän autonomiselle tasolle, tai sitten assimiloitumisena hyväksyttävän naisellisuuden piiriin, joka kertoo naisideaalin kaltaisen ideologian tärkeydestä ja pysyvyydestä yhteiskunnallisena odotuksena.²³

Kuinka tämä ystävyystyyppi suhteutuu kapeaan naisideaaliin, joka vallitsi yhteiskunnallisena odotuksena viktorianisessa Englannissa? Ensin on tutustuttava naisideaaliin tarkemmin.

3. Varhaisviktorianainen naisideaali – hyveistä tuntee naisen

Viktorianaisen ajan naisideaalia kuvataan usein kapeasta näkökulmasta, joka asettaa naiset relatiivisiksi miehiin nähden. Tämä antaa ahtaan mutta mahdollisesti myös mustavalkoisen käsityksen siitä, millainen naisideaali oli ja kuinka sitä pystyttiin ilmentämään. Gorham kuvaa, kuinka ”*Ihanteellinen nainen oli halukas olemaan riippuvainen miehistä ja alistua heille, ja hän suosisi elämää, joka on rajoitettu kodin rajoihin. Hän olisi viaton, puhdas, hellä ja uhrautuvainen*”²⁴. Ihanteellinen nainen olisi naisellinen ja tietäisi paikkansa maailmassa ja mitä se merkitsee. Gorhamin teoksessa naisideaalia kuvaavia hyveitä ovat naisellisuus, hengellisyys, hienostuneisuus ja moraalinen puhtaus. Naisideaalin rooleja ovat tytär, vaimo ja äiti.

Naisellisuutta pidettiin naisille luonnollisena ominaisuutena, joka näkyi fyysisenä ja henkisenä alentuvaisuutena niin ajatuksissa kuin teoissa.²⁵ Naisellisuus ja hengellisyys yhdistivät näitä kaikkia hyveitä ja rooleja, koska ne olivat perusta naisideaalille ja ne varjelivat kotielämää ja sen ihannoitua. Kuitenkin myös kodista huolehtiminen ja naisellisuuden osoittaminen käytännön tasolla asettivat odotuksia. Hienostuneisuutta pidettiin keskiluokalle tärkeänä hyveenä, koska se ilmensi perheen statusta sosiaalisella ja materiaalisella tasolla. Roolin ja todellisuuden välillä oli kuitenkin ristiriita, koska naisten tuli olla välittäviä vaimoja ja äitejä, mutta heidän ei odotettu tekevän raskasta ruumiillista työtä ja heillä tuli olla paljon vapaa-aikaa. Vapaa-ajan tuli sopia sivistyneen sosiaalielämän odotuksiin, joten esimerkiksi hyväntekeväisyyden harjoittamista pidettiin soveliaana.²⁶

---

²³ Cosslett, 1993, s. 4.

²⁴ ”*The ideal woman was willing to be dependent on men and submissive to them, and she would have a preference for a life restricted to the confines of home. She would be innocent, pure, gentle and self-sacrificing*” Gorham, 1983, s. 4.

²⁵ Gorham, 1983, s. 5.

²⁶ Gorham, 1983, s. 10, 11, 27.

Moraalinen puhtaus oli tiukasti sidottuna siihen, että naisten odotettiin toimivan kristillisten arvojen mukaan ja heidän tuli huolehtia yhteiskunnan moraalin ylläpitämisestä, jotta ihmiskunnassa säilyisi edes jonkinlaista hyvyttä. Moraalin kannattelijan rooli säilyi läpi naisen elämän. Hän toimi hyveellisenä vaikutuksena sekä johdattajana nuoremmille sisaruksille lapsuudessa, moraalisesti soveliaana tyttönä teini-iässä sekä oikeanlaisesta moraalista ja kurista huolehtivana äitinä aikuisuudessa.²⁷ Viattomuuteen kuului myös seksuaalinen puhtaus ja tietämättömyys, koska seksuaalisuutta pidettiin vaarallisena ja häpeällisenä asiana, joka oli maskuliinista ja ”raakalaismaista”, ja tekisi naisista turmeltuneita.²⁸

Naisideaalin mukaisia hyveitä opetettiin tyttölapsille jo varhain. Tyttärillä oli tärkeä rooli koti-ilmapiiirin keventämisessä, koska heidän viattomuutensa ja vilpittömyytensä ajateltiin tuovan hengellisyyttä ja herkkyyttä kotiin, ja heitä pidettiin kodin valonsäteinä. Isän ja tyttären välinen suhde oli tärkeä, koska tyttären odotettiin toimivan myös emotionaalisenä ja moraalisenä tukena.²⁹ Nuorten tyttöjen lapsenomaisuus, seksuaalinen puhtaus ja hellyys tekivät heistä lupaavia ihanteellisia naisia. Kasvavien nuorten tietämättömyyttä hyödynnettiin, koska se teki heistä kotielämän arvoihin mukautuvaisempia ja siksi myös naisellisia. Kun poikia kasvatettiin kohti työnteon ja itsenäisyyden maailmaa, tyttöjen odotettiin pysyvän kotona avioliittoon asti.³⁰ Naisen ainut tavoiteltava tulevaisuus oli vastuullisen vaimon ja huolehtivan äidin roolia. Tytöillä oli mahdollisuus saada koulutusta ja tyttöjen odotettiin kehittävän itseään naiselle sopivalla tavalla, kuten kodinhoitoon tottumalla sekä taidetta ja musiikkia harjoittamalla. Jos nainen oli innokas oppimaan lisää tiedon itsensä vuoksi, häntä pidettiin vahvatahtoisena ja ylimielisenä, koska koulutuksen tarkoituksena oli valmistaa hänet tulevaisuuden rooliinsa.³¹

On hyvä kuitenkin muistaa, että yhteiskunnassa vallinneet ihanteet ja normit olivat joskus hyvin erilaisia oikean elämän rinnalla. Sosiaaliset muutokset vaikuttivat sosiaalisten normien rakentumiseen ja muuttivat niiden ilmentymistapoja ja vaikutuksia. Sukupuoliroolien vahvasta maineesta huolimatta naiset eivät olleet täysin passiivisia suhteessa miehiin, eivätkä he silmittömästi tehneet kaikkea mitä käskettiin. Naisilla ei valitettavasti myöskään ollut kaikkia mahdollisuuksia vastustaa sosiaalisia normeja tai välttämättä edes keinoja tai halua tehdä niin. Esimerkiksi

---

²⁷ Gorham, 1983, s. 38, 39, 45–48. Useita viittauksia moraaliin, mutta esimerkiksi näissä viitteissä kuvataan tytön moraalisuhdetta eri perheenjäseniin (sisarukset, isä, äiti).

²⁸ Utrio, 1984, s. 385, Gorham, 1983, s. 54.

²⁹ Gorham, 1983, s. 38, 39.

³⁰ Gorham, 1983, s. 6, 7, 11, 118.

³¹ Gorham, 1983, s. 104.

keskiluokan eri tasoilla olevilla naisilla oli hyvin erilaiset lähtökohdat ideaalin tavoitteluun, koska hienostuneisuuteen ja naisellisuuteen kuuluva oikeanlainen vapaa-aika vaati korkeampaa tulotasoa.

4. Ystävyys merkitys naisideaalissa

Kuten on tullut esille, naisideaali on vaikuttanut vahvasti tyttöjen ja naisten elämään. Tyttöihin ja naisiin kohdistetut sosiaaliset odotukset täyttyivät naisideaalia ja keskiluokkaisarvomailmaa ilmentävillä käytöstavoilla, kuten tiedostamalla oman asemansa suhteessa muihin. Ystävyys oli merkittävä osa naisellisten odotuksien täyttämistä konkreettisella tavalla, koska ystävyys tarkoitus oli hoivata ja ylläpitää naisellisuutta.³²

Gorham kuvaa kirjassaan ystävyys merkitystä naisideaalin toteuttamisessa. Kuten myös Herbertin teoksessa mainitaan, ajatus naisten välisestä ystävydestä osana oikeanlaista naiskokemusta ja naisellisuutta yleistyi 1700-luvun loppupuolella.³³ Ystävyys ei ainoastaan ollut hyväksyttävää ja suositeltua suhteen itsensä vuoksi mutta sen ajateltiin kertovan myös tytön ja naisen persoonasta ja kyvyistä muodostaa ystävyys suhde. Ensimmäinen ystävyys suhde oli tärkeä kasvun ja kehityksen kannalta, mutta myös ystävyys luonteella oli väliä: tyttöjä ohjeistettiin valitsemaan ystävänsä huolellisesti, sillä he vaikuttaisivat pinnallisilta, mikäli he valitsisivat ystävänsä esimerkiksi määrän tai ulkonäön perusteella. Esimerkiksi kouluystävyyksiä pidettiin osittain vähäpätöisinä, koska turhanpäiväistä juoruilua ja kevyttä kirjeenvaihtoa pidettiin ajan tuhlausena. Tyttöjen ja naisten ystävyys tuli kehittää mahdollisuuksia osoittaa naisellista empatiaa sekä kehittää pitkäkestoista intiimiyttä ja läheisyyttä, joka mahdollistaa asioiden jakamisen naisten välillä kotiympäristössä.³⁴ Tämän voi nähdä ihanteellisten ominaisuuksien toteuttamisena sekä kotielämään valmistautumisena.

Myös Marcus kuvaa kirjassaan ystävyys merkitystä osana sukupuolinormia ja naisideaalia. Hän lainaa Sarah Ellisin ohjekirjaa, jossa tulee esille ystävyys vaikutukset naisen kehitykselle. Ystävyys vaali naisellista herkkyyttä ja haavoittuvaisuutta samalla korostaen miehen ja naisen välisiä eroja. Ystävyys vahvisti aviollista rakkautta, koska ystävyys kehitti naisellisia tapoja rakastaa ja olla hyvä vaimo.³⁵ Naisten välistä ystävyyttä pidettiin rakkautena, jota myös puolestaan perhe ja avioliitto ylläpitivät. Ystävyyttä ja siitä puhumista pidettiin tavallisena, ja soveliaat naiset ilmaisivatkin itseään

---

³² Gorham, 1983, s. 115.

³³ Gorham, 1983, s. 113.

³⁴ Gorham, 1983, s. 113.

³⁵ Marcus, 2007, s. 39.

juuri ystävyys, perheen ja uskon kautta.

Kristilliset arvot vahvenivat, kun uskonto ruumiillistui ystävyys luomassa välittämisessä, avuliaisuudessa ja vilpittömyydessä. Monet ihmiset arvostivat sitä, kuinka ystävyys sovitti yhteen pyhän ja maallisen.³⁶ Naisten kuvaama intohimo ja rakkaus, joka näkyy ystävien välisissä kirjeissä, on vertauskuva rakkaudesta Jeesukseen.³⁷ Mielestäni tämä kuvaa hyvin sitä, kuinka uskon intohimoinen jakaminen ystävänsä kanssa voimisti hurskauden tunnetta. Ystävyys oli hyväksi kristillisten arvojen puolesta muutenkin. Ystävien rakastamista pidettiin hyveenä, joka samalla opetti tärkeimmistä kristinuskon opeista, kuten maallisesta irrottautumisesta, itsetutkiskelusta ja opinkappaleista (esimerkiksi materiasta piittaamattomuus ja kuoleman hyväksyminen). Ystävyys myös voimisti kaukaa rakastamisen taitoa, joka myös symboloi Jumalan rakastamista. Ystävyys ajateltiin vaikuttavan uudelleensyntymäänkin.³⁸

Naisten välisissä ystävyys-suhteissa sukupuoliroolit antoivat myös myöten. Koska toiminta kohdistui toiseen naiseen eikä mieheen, naisilla oli mahdollisuus tehdä asioita, jotka eivät olisi hyväksyttävissä, jos vastassa olisi mies. Ystävien kesken naiset pystyivät toimimaan oma-aloitteisemmin, kuten tutustuessa uusiin ystäviin. He pystyivät osoittamaan hellyyttä fyysisesti menettämättä arvokkuuttaan, toimimaan spontaanisti sekä ilmaisemaan itseään suhteessa naisystäviinsä.³⁹ Niinpä ystävyys tuotti ja kulutti valtavirtaista sukupuolinormia, mutta samalla mahdollisti sen rajoista joustamisen.

5. Charlotte Brontë ja Ellen Nussey

Charlotte Brontë syntyi 21.4.1816 Thorntonissa, josta heidän perheensä muutti Haworthiin neljä vuotta myöhemmin.⁴⁰ Haworthin kylä sijaitsee Keighleyssä, Yorkshiressa. Brontë'n pappila seisoo kylän mäellä ja sitä vastapäätä näkyy kirkko, jossa isä työskenteli pappina. Kirkko näkyy niin isän kuin lastenhuoneen ikkunasta. Charlottella oli surullinen lapsuus, koska hänen äitinsä sekä kaksi vanhempaa sisarusta kuolivat Charlotten ollessa hyvin nuori. Tämä kuitenkin lähensi Charlotten suhdetta muihin perheenjäseniin, ja hänen isästään ja kolmesta nuoremmasta sisaruksesta (Branwell, Emily ja Anne Brontë) tuli hyvin tärkeitä Charlottelle. Charlotten isä kohteli lapsiaan hyvin

---

³⁶ Marcus, 2007, s. 42, 62.

³⁷ Marcus, 2007, s. 63.

³⁸ Marcus, 2007, s. 64, 65.

³⁹ Marcus, 2007, s. 56.

⁴⁰ Smith, 1995, s. 1.

aikuismaisella tavalla ja odotti heiltä kohteliasta puhetta ja kiinnostusta yhteiskunnallisiin aiheisiin. Tämä kehitti Charlotten verbaalista ilmaisutaitoa ja mahdollisti vahvan keskustelutaidon kehittymisen.⁴¹ Charlotte oli myös tunneälykäs ja analysoi ja ilmaisi hyvin omia tunteitaan. Vaikka hänen tunteidensa kuvailu liittyi pitkälti negatiivisiin tunteisiin tai oman käytöksensä moittimiseen, on huomattavaa, kuinka syvällisesti hän ilmaisi itseään. Charlotten mielialat vaihtelivat usein, ja hän oli hyvin itsekeskeinen ja itseään halveksiva. Hän inhosi omaa herkkää luonnettaan ja vertasi itsekeskeisyyttään Ellenin hyvyyteen.⁴²

Ellen Nussey syntyi 20.4.1817 Birstallissa, Yorkshiressä, ja oli perheen nuorin lapsi. Perheen isä kuoli, kun Ellen oli vain 9-vuotias.⁴³ Ellen oli hyväkäytöksinen, kiltti ja empaattinen tyttö. Hän oli uskollinen ja tottelevainen ja vaikutti hyvien piirteidensä vuoksi saavuttamattomalta, Charlottenkin mielestä täydelliseltä.⁴⁴ Ellenin kasvaessa naiseksi hän edusti hurskauden esikuvaa, ja hengelliselle elämälle omistautuminen oli hänen näkyvimpiä piirteitään. Perheestä huolehtiminen oli hänelle tärkeää, mikä kertoo myös hänen velvollisuudentunnostansa sekä pyyteettömästä ja vilpittömästä luonteesta.⁴⁵ Uskonnollisten arvojen ilmentäminen oli merkittävä osa naisideaalia, joten Ellen oli monella tavalla ihanteellinen nainen.

Charlotten ja Ellenin ystävyys taival alkoi Roe Headin koulussa Yorkshiressä vuonna 1831.⁴⁶ Tyttöillä oli koulun alkaessa vuosi ikäeroa, Charlotte oli 15-vuotias ja Ellen 14-vuotias. Molemmat olivat hyvin ansioituneita koulussa, ja he saivat tunnustusta esimerkiksi hyvästä käytöksestä ja siisteydestä.⁴⁷ Tyttöjen ystävyys kehittyi pienten epäilysten jälkeen. Charlotten koulunkäyntiä vaikeutti koti-ikävä ja eroahdistus, eikä Charlotte tuntenut oloaan turvalliseksi ilman perhettään. Charlotte oli Roe Headissa oppilaana puolitoista vuotta. Myöhemmin hän palasi kouluun opettajaksi, mutta opetti vain pari vuotta, koska hän ei viihtynyt ammatissaan. Charlotten nuoruutta kuvaillaan melko hankalaksi, koska perheestä erossa oleminen aiheutti hänelle ahdistusta ja koulumaailman rajoittuneisuus oli ristiriidassa hänen oman mielikuvituksensa ja sisäisen maailmansa kanssa.⁴⁸

---

⁴¹ Whitehead, 1993, s. 8.

⁴² Smith, 1995, s. 5.

⁴³ Smith, 1995, s. 10, Whitehead, 1993, s. 31,35.

⁴⁴ Smith, 1995, s. 5.

⁴⁵ Whitehead, 1993, s. 5.

⁴⁶ Smith, 1995, s. 1.

⁴⁷ Whitehead, 1993, s. 5, 6.

⁴⁸ Smith, 1995, s. 4.

Charlotten ja Ellenin välinen kirjeenvaihto alkoi ilmeisesti yksittäisestä koulutehtävästä vuonna 1831. Vuosina 1831–1835 kirjeitä oli vähän, mutta niistä näkyy kehitys epävarmuudesta kohti aikuisuutta. Kirjeenvaihdosta paljastuu, että ystävyYTEEN mahtui niin tavallisesta juoruilua kuin myös moraalista pohdintaa sekä aidon välittämisen ja kiintymyksen osoittamista.⁴⁹ Charlotte ihaili Elleniä, ja ymmärrän, että juuri Ellenin tarjoama empatia ja lohtu toivat henkistä turvaa nuorelle Charlottelle, jonka mieltä menetykset ja ahdistus synkensivät. Tämä tulee esille nuoruuden kirjeissä, jotka heijastavat erityisesti huolta läheisistä ja heidän terveydestään. Läheisyydenkaipuu ja kiintymys ystävyysten välillä näkyy kirjeissä hyvin.⁵⁰ Vuosien 1836–1838 kirjeissä näkyy erityisesti Charlotten turhautuneisuus opettajana sekä huoli muiden terveydestä. Lisäksi hän tunsu olonsa yksinäiseksi ja autioksi ilman Elleniä.

6. Kirjeet

"Ellen minä toivon, että voisin elää kanssasi aina, minä alan kiintyä sinuun vahvemmin kuin koskaan aiemmin. Jos meillä olisi vain mökki ja meidän oma riittävyttemme, minä luulen, että me saattaisimme elää ja rakastaa kuolemaan asti ilman riippuvaisuutta kenenkään kolmannen osapuolen tuomasta onnesta"; näin Charlotte Brontë kirjoitti Ellen Nusseylle vuonna 1836.⁵¹ Kirje on sentimentaalinen hellyydenosoitus, jossa Charlotte tunnustaa syvien tunteidensa kehittymisen ja osoittaa, kuinka tärkeä Ellen hänelle on. Kirje voi vaikuttaa rakkauden osoitukselta, sillä tunteen ilmaisu on aitoa ja hyvin välittävää – mitä tästä tai muista Charlotten kirjeistä voi kuitenkin päätellä?

Charlotte kirjoitti Ellenille usein, mutta kaikki kirjeet eivät ole säilyneet tähän päivään saakka. Margaret Smithin kokoelmateos *The Letters of Charlotte Bronte with a Selection of Letters by Family and Friends. Vol. 1, 1829–1847* (joka on yksi pätevimpistä ja tutkimuksellisesti ansioituneimpia Brontë'n kirjeisiin viitattaessa) sisältää kymmenen kirjettä vuodelta 1836. Kirjeet ovat yleisluonteeltaan samanlaisia: Charlotte kysyy Ellenin ja tämän perheen kuulumisia ja kertoo hänelle omasta elämästään arkipainotteisesti sekä pohtii omaa ajatusmaailmaansa näiden kahden asian ympärillä. Vaikka kirjeet ovat arkisia, niistä välittyy Charlotten ja Ellenin välinen vahva suhde, joka lopulta syveni loppuelämän mittaiseksi ystävyudeksi. Kirjeistä nousee esille joitakin teemoja, jotka voi liittää naisideaalin kontekstiin, kuten hengelliset aiheet sekä oman ja toisten käytöksen reflektointi

---

⁴⁹ Smith, 1995, s. 3.

⁵⁰ Smith, 1995, s. 2.

⁵¹ *"Ellen I wish I could live with you always, I begin to cling to you more fondly than ever I did. If we had but a cottage and a competency of our own I do think we might live and love on till Death without being dependent on any third person for happiness"*. Charlotte Brontë, 26.9.1836. Katso kuva 1.

suhteessa muihin ihmisiin. Nämä teemat sisältyvät myös Cosslettin malliin viktoriaanisen fiktion ystävyystyypeistä, jossa toinen haluaa tulla enkelimäisen ystävänsä kaltaiseksi. Kirjeissä tulee esille naisilta odotetun käytöksen pohtiminen ja useimmiten myös sitä kohti pyrkiminen, mikä kertoo naisideaalin vahvasta asemasta arkisissakin merkityksissä. Mielestäni kirjeissä ei ole vain kyse naisideaaliin pyrkimisestä, vaan Cosslettin ajatuksen tavoin naisideaalin neuvottelusta ystävyiden avulla. Tämä tulee esille Charlotten vertaillen itseään Elleniin nähden.

Kuten aiemmin tuli ilmi, Charlotte oli kirjallisesti hyvin lahjakas ja osasi siirtää tunneälykkyytensä myös sentimentaalisesti latautuneisiin kirjeisiin. Erityisesti kristinusko toimi tapana jäsentää ja käsitteellistää ystävyiden tunteita, koska molemmat Charlotte ja Ellen pitivät kristinuskon oppeja tärkeinä ja samaistuivat niiden merkityksiin. Esimerkiksi 10.5.1836 kirjoitetussa kirjeessä Charlotte kuvaa omaa riittämättömyyttään suhteessa Elleniin, ja sanoo tämän halveksivan häntä, jos hän tietäisi tämän oikeat ajatukset. Charlotte yhdisti Raamatun tarinoiden lisäksi mytologiaa ja oman mielikuvituksensa tuotteita kirjeisiinsä: ”*Nään Elämän kaivon sen kaikessa selkeydessä ja kirkkaudessa; mutta kun minä kumarrun juomaan puhdasta vettä se lentää huuliltani kuin olisin Tantalus*”⁵². Tantalus viittaa kreikkalaiseen mytologiaan: Tantalus, joka on Zeuksen poika, uhmasi jumalia ja sai rangaistukseksi sietämättömän janon, jota hän ei saanut tukahdutettua.⁵³ Tämä kuvaa Charlotten ristiriitaisia tunteita minäkuvansa kanssa verrattuna Elleniin, jota Charlotte piti hyvänä ja hurskaana. Charlotten mielestä Ellenin viehätysvoima ja hyvyys onkin peräisin uskonnosta ja hengellisyydestä, mikä näkyy Ellenin sanoissa ja teoissa.⁵⁴

Charlotte puhuttelee Elleniä hyvin lempeästi, korostaen omia kiintymyksen ja kaipauksen tunteitaan. Tämä näkyy parhaiten kirjeiden aloituksissa ja lopetuksissa, joissa Charlotte kuvaa Elleniä omaksi kullakseen ja rakkaimmakseen sekä uskoutuu tälle täysin.⁵⁵ Charlotten kokema kaipuu pitää sisällään myös huolen siitä, mitä tapahtuisi, jos Ellen ei enää olisi Charlotten elämässä: ”*Armaani, olen tuhlanut kuuman ja lujan sydämen lämpimimmät kiintymykset yllesi – jos kylmenet – se on ohi* –”⁵⁶. Charlotte halusi nähdä Elleniä usein, ja lasi päiviä ja viikkoja seuraaviin tapaamisiin, koska hän koki niin vahvaa kaipuuta ja ikävää ystävänsä kohtaan. Kuten luvun alussa lainaamassani 26.9.1836

---

⁵² ”*I can see the Well of Life in all its clearness and brightness; but when I stoop down to drink of the pure waters they fly from my lips as if I were Tantalus*”. Charlotte Brontë, 10.5.1836.

⁵³ Smith, 1995, s. 144, Smithin tarkentama alaviite kirjeen jälkeen.

⁵⁴ Charlotte Brontë, arvioitu päiväys lokakuussa, 1836. Smith, 1995.

⁵⁵ Charlotte Brontë, 1836.

⁵⁶ ”*My darling, I have lavished the warmest affections of a very hot, tenacious heart upon you – if you grow cold – its over –*”. Charlotte Brontë, arvioitu päiväys lokakuussa tai marraskuussa 1836. ` ` tarkoittaa kirjoittajan lisäämää merkintää. Smith, 1995.

kirjoitetussa kirjeessä tulee ilmi, Charlotte osasi kuvitella elävänsä Ellenin kaltaisen ihastuttavan ystävän kanssa elämäänsä riippumattomina muista ihmisistä. Tämä tulee uudelleen esille myöhemmässä kirjeessä, jossa Charlotte toivoo elävänsä aina Ellenin kanssa lukien Raamattua yhdessä, jatkaen: ”-- minä toivon, minä luotan, minusta saattaa tulla jonain päivänä parempi, paljon parempi, kuin minun vaeltelevat ajatukseni, minun turmeltunut sydämeni”; ”-- vahvistaen toistemme uhrautuvaisuutta, tuota pyhitettyä ja ylistettyä hartautta”⁵⁷. Charlottella oli siis vahva usko siihen, että yhdessä tämä ystävyys auttoi kehittämään häntä hurskaammaksi ja paremmaksi ihmiseksi, samalla kehittäen Elleniä. Tämä sopii Cosslettin malliin, jossa ystävyysten ominaisuudet kehittävät toisiaan.

Suurimmassa osassa kirjeistään Charlotte kuvaa yksityiskohtaisesti kaipuutaan Elleniä kohtaan, odottaen tämän kirjeitä sekä tapaamista pitkien aikojen jälkeen. Näistä tulee esille se, kuinka riippuvainen Charlotte oli Ellenin rauhoittavasta läsnäolosta ja hänen tarjoamastaan lohdusta. Charlotte kuvaa, kuinka Ellen tuo hänelle rauhaa melankolisena hetkenä, kun hän muistelee tämän kasvoja ja kiltteyttä: Ellenin kirjoitukset olivat hänelle ”lihaa ja juomaa” ja hänen lohduttavat neuvonsa antoivat Charlottelle turvaa. Charlotte piti Elleniä myös hyvin kilttinä ja armollisena, jonka vuoksi hän epäili tämän suotuisia mietteitä hänestä.⁵⁸

Charlotte kuvaa yksityiskohtaisesti omia piirteitään, jotka ovat turmeltuja verrattuna Elleniin. Charlotte halveksuu itseään ja omia ajatuksiaan kuitenkin yrittäen olla parempi ihminen, tuloksetta: ”Mitä minä olen verrattuna sinuun, minä tunnen oman kertakaikkisen arvottomuuteni, kun teen vertauksen. Minä olen kovin törkeä tavallinen ruoja!”⁵⁹. Charlotte ei piilotele näitä tunteita Elleniltä, mutta ilmaisee niihin liittyvää häpeää ja halua tukahduttaa tunteensa, jotka vain harvat tässä maailmassa ymmärtävät. Charlotte myös varjelee Elleniä näiltä tunteilta: ”Minussa on joitakin ominaisuuksia, jotka tekevät minusta hyvin onnettoman joitakin tunteita, joihin sinulla ei ole mitään asiaa”⁶⁰. Charlotte ei pidä itseään Ellenin vertaisena. Erityisesti usko korostuu arvontunnon ja vertailun kohteena, koska Charlotte pitää Elleniä hurskauden esikuvana, ja tuntee olonsa ulkopuoliseksi uskonsa vuoksi. On kuitenkin huomattavaa, että pelkän oman toiminnan ja

---

⁵⁷ ”I hope, I trust, I might one day become better, far better, than my evil wandering thoughts, my corrupt heart-”, ”strengthening each other in that power of self-denial, that hallowed and glowing devotion”. Charlotte Brontë, arvioitu päiväys 5. ja 6.12.1836. Smith, 1995.

⁵⁸ Charlotte Brontë, arvioitu päiväys 5., 6. ja 14.12.1836. Smith, 1995.

⁵⁹ ”What am I compared to you I feel my own utter worthlessness when I make the comparison. I’m a very coarse common-place wretch!”. Charlotte Brontë, arvioitu päiväys lokakuussa, 1836. Smith, 1995.

⁶⁰ ”I have some qualities that make me very miserable some feelings that you can have no participation in”. Charlotte Brontë, arvioitu päiväys lokakuussa, 1836. Smith, 1995.

ajatusten tiedostamisen ja halveksuminen lisäksi Charlotte haluaa parantaa itseään ja korjata vääryytensä, omat virheensä tiedostaen: ”*Minä yritän tehdä oikein, tarkastaa vääriä tunteita, tukahduttaa vääriä ajatuksia – mutta silti – jokaisena hetkenä löydän – itseni harhautumassa – minulla on jatkuva taipumus halveksia ihmisiä, jotka ovat paljon parempia kuin minä olen*”⁶¹. Itseään halveksuessaan Charlotte tunsu etäännyvänsä uskosta, kun hänen ajatuksensa ja tekonsa eivät vastanneet sitä, mitä pitäisi.⁶²

Muita pienempiä naisideaaliin liitettäviä huomioita, jotka tulevat kirjeissä esille, ovat esimerkiksi juoruilu ja toisen naisen käytöksen ja ulkonäön kuvailu. Marcus väittää kirjassaan, että naiset kuvailivat toistensa ulkonäköä hyvin yksityiskohtaisesti, korostaen fyysisiä piirteitä. Charlotte kuvaa hänen ja Ellenin yhteistä koulukaveria näin: ”*Hän on pidempi, laihempi, kalpeampi ja herkemmän näköinen kuin aiemmin – edelleen hyvin soma, hyvin naisellinen ja huoliteltu, mutta pilaantunut niin pilaantunut mitä kauheimman sievistelyn takia*   *Minä toivon, että hän kopioisi hänen siskoaan, joka on todellakin esimerkki: ystävälliset teeskentelemättömät käytöstavat ja sulokas luonne saattavat viehättää vahvasti ilman kauneuden apua*”⁶³. Mielestäni tässä tulee selkeästi esille sellaiset luonteenpiirteet ja käytös, jota naisilta odotettiin ja jollaiseksi Charlotte itsekin halusi pyrkiä: sievä muttei liian pinnallinen sekä hyväkäytöksinen ja kohtelias.

Tällainen omien piirteiden halveksuminen verrattuna ystävän hyvyyteen on mielestäni verrattavissa Cosslettin malliin viktoriaanisen fiktion ystävyystyypeistä, jossa toinen haluaa tulla enkelimäisen ystävänsä kaltaiseksi. Charlotte selkeästi kuvaa Elleniä jonain melkein pä saavuttamattomana hyveen ruumiillistumana ja jatkuvasti vertaa itseään, ajatuksiaan ja tekojaan Elleniin. Vaikka malli korostaakin, että toistensa ominaisuuksista hyötyvät ystävät paransivat samalla itseään avioliittoa varten, ei kirjeissä esiinny sanallista mainintaa tällaisesta. Tämä ei ole erikoista, koska tarkastelussa on vain yhdeltä vuodelta säilyneet kirjeet, joissa Charlotte ja Ellen molemmat ovat vielä nuoria. Itsensä parantaminen ja hyväksyttävämpänä näyttäytyminen on kuitenkin selkeä osoitus siitä, että Charlotte oli huolissaan itsestään ja tarpeeksi hyveellisenä näyttäytymisestä, jonka väitän myös olevan osittain suoraa ja epäsuoraa naisideaalin ja yhteiskuntakelpoisuuden tavoittelua.

---

⁶¹ ”*I keep trying to do right, checking wrong feelings, repressing wrong thoughts – but still – every instant I find – myself going astray – I have a constant tendency to scorn people who are far better than I am*”. Charlotte Brontë, arvioitu päiväys lokakuussa tai marraskuussa 1836. Smith

⁶² Charlotte Brontë, arvioitu päiväys 5. ja 6.12.1836. Smith, 1995.

⁶³ ”*She is taller, thinner, paler and more delicate looking than she used to be – very pretty still, very lady-like and polished, but spoilt utterly spoilt by the most hideous affectation*   *I wish she would copy her Sister who is indeed an example: that affable unaffected manners and a sweet disposition may fascinate powerfully without the aid of beauty*”. Charlotte Brontë, arvioitu päiväys n.7.7.1836. Smith, 1995.

Ystävyyspiirteet sopivat malliin myös tavalla, joka on ristiriidassa naisideaalia kohtaan. Cosslett väittää, että tällaisessa ystävyystyypissä päähenkilö voi jopa kokea ylemmydentunnetta enkelimäiseen ystäväänsä nähden. Aluksi vaikuttaa, että Charlotte tuskin puhuisi ylemmyydestä, kun hänen ajatuksissaan korostuvat riittämättömyys ja alemmuus. Kuitenkin jos tätä ajatusta lähtee etsimään kirjeistä ja kyseistä narratiivia tulkitaan rivien välistä, mielestäni Charlotten varmuus omasta erilaisuudestaan ja ideaalin saavuttamattomuudesta voi kuvata tätä ylemmyyttä epäsuorasti. Kun Charlotte korostaa omaa riittämättömyyttään, hän tiedostaa poikkeavansa naisideaalista ja olevansa erilainen kuin Ellen. Vaikka Charlotte kuvaa pyrkivänsä kohti tätä ideaalia, hän tietää, ettei saavuta sitä ja myös varmistaa Ellenille, ettei tämä ikinä kuvittelisi hänestä tällaista. ”*Älä huijaa itseäsi kuvittelemalla, että minussa on vähääkään oikeaa hyvyttä*”.⁶⁴ Charlottesta tuntuu, että hänen on piilotettava osa hänen ominaisuuksistaan ja ajatuksistaan, koska ”*harvat niin harvat ihmiset maailmassa voisivat ollenkaan ymmärtää*”,⁶⁵ eikä se sovi Ellenin kaltaiselle ihmiselle, jonka kuuluisi olla ihannoitava ja muidenkin silmissä sopiva.

Mielestäni tämä voi hyvinkin kuvata nuoren Charlotten epäsuorasti kehittyvää ajatusta siitä, että hän tietää olevansa erilainen muttei vielä osaa pitää ominaisuuksiaan voimavarana ja siksi kokee tarvetta korostaa eroa Elleniin jopa hieman ylemmydentuntoisesti. Charlotten mielenmaisemasta voi tulkita varmuutta: ”*koska kaikessa vilpittömyydessäsi sinussa on vikasi. Mutta minä en ole kuin sinä. Jos tietäisit ajatukseni; unelmat, jotka nielevät minut; ja tulisen mielikuvituksen, joka syö minut ja saa minut tuntemaan yhteiskunnan sellaisena kuin se on, viheliään mauton sinä säälisit ja kehtaan sanoa, halveksisit minua*”⁶⁶. Charlotte puhuu kirjeissään, kuinka hän ei voi ilmaista kaikkia ajatuksiaan, koska ne ovat muihin verrattuna absurdeja. Uskon, että jo tässä on nähtävissä Charlotten varmuus oman mielensä erikoisuudesta verrattuna tavanomaisiin ihmisiin, jotka eivät tieneet paremmasta. Charlotten itsevarmuus mielikuvitukseksena kirjoittajana voi heijastua epäsuorasti myös naisideaalin tarkastelussa, kuin Charlotte olisi tiennyt ja tuntenut olevansa oikeassa tunteissaan, muttei voinut sisäistää ideaalia.

Tästä voi päätellä, että Charlotte halusi monin tavoin olla kuin Ellen, muttei pystynyt mukautumaan hyveellisen naisen ominaisuuksiin, odotuksiin ja rooleihin samalla tavalla. Ilmaisusta voi tulkita, että

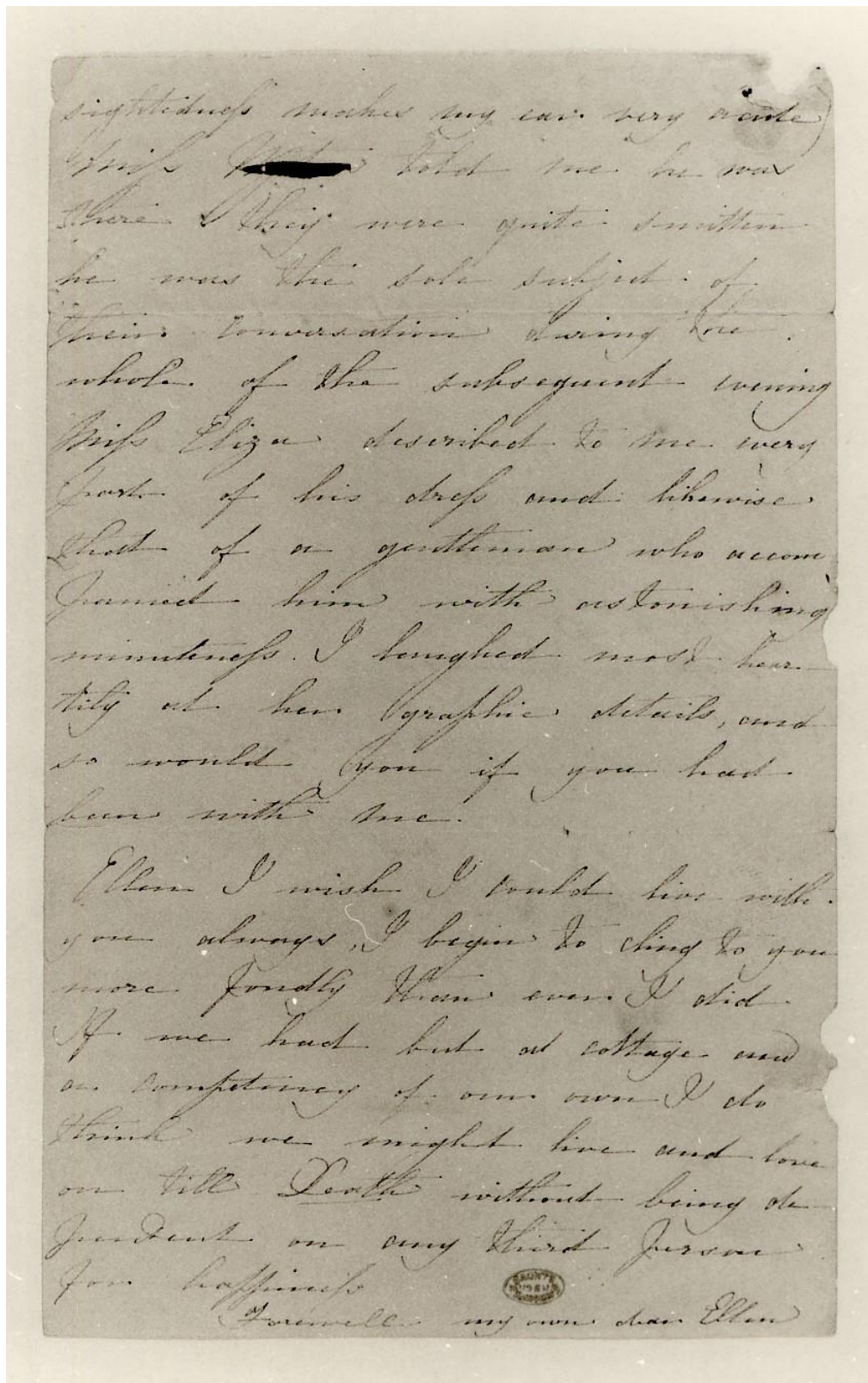
---

⁶⁴ ”*Don't deceive yourself by imagining that I have a bit of real goodness about me*”. Charlotte Brontë, 10.5.1836.

⁶⁵ ”*few very people in the world can at all understand*”. Charlotte Brontë, arvioitu päiväys lokakuussa 1836. Smith, 1995.

⁶⁶ ”*for with all your single-hearted sincerity you have your faults. but I am not like you. If you knew my thoughts; the dreams that absorb me; and the fiery imagination that at times eats me up and makes me feel Society as it is, wretchedly insipid you would pity and I dare say despise me*”. Charlotte Brontë, 10.5.1836.

Charlotte oli varma tunteistaan mutta häneltä puuttui keinot ja halu osoittaa vielä vahvempaa erontekoa suhteessa yhteiskunnallisiin normeihin ja odotuksiin.

sightfulness makes my ear very much
Miss ~~Eliza~~ told me he was
there & they were quite smitten
he was the sole subject of
their conversation during the
whole of the subsequent evening
Miss Eliza described to me every
part of his dress and likewise
that of a gentleman who accom-
panied him with astonishing
minuteness. I laughed most heart-
ily at her graphic details, and
so would you if you had
been with me.

Then I wish I could live with
you always, I begin to think do you
more fondly than ever I did.
If we had but a cottage and
our competency of our own I do
think we might live and love
on till Death without being ob-
ject to any third person.
Your happiness
Forever
Forever my own dear Ellen

Kuva 1. Charlotte Brontën kirjoittama kirje Ellen Nusseyille 26.9.1836. © The Bronte Society.

7. Ystävyys opettaa

Charlotte Brontën kirjeistä hyvälle ystävälleen Ellen Nusseyille voi päätellä, että ystävyys oli tärkeä osa nuoren tytön elämää. Se oli merkittävä tapa ilmentää ja harjoitella viktoriaanista naisideaalia, koska se opetti käsittelemään ja osoittamaan sen ihanteellisia arvoja. Toisesta välittäminen, omien tunteiden pohtiminen ja käsitteleminen, sovelias ajanvietto sekä uskon tärkeys ja hurskauden harjoittaminen tulevat esille myös Charlotten kirjeissä. Tämä osoittaa, että yhteiskunnan arvoihin sosialisoituminen ja tulevaisuuteen valmistautuminen kävi ilmi arkisissakin merkityksissä. Charlotten kirjeistä voidaan tulkita, että hänen ja Ellenin ystävyys oli Charlottelle tapa kasvaa ja oppia näitä asioita yhdessä hyvän ystävän kanssa ajoittaisesta välimatkastakin huolimatta.

Charlottella oli lapsena tukenaan muut perheenjäsenet. Hänen kotinsa oli ympäristö, jossa puhuttiin maailman asioista isän valistamana ja kehitettiin omaa mielikuvitusta ja leikkejä sisarusten kanssa saman kirjoituspöydän ääressä. Pappina toiminut isä sekä täti, joka äidin kuoleman jälkeen hoiti perheen taloutta ja lapsia, painottivat kasvatuksessaan kristillissiveellisiä arvoja. Koska äidin kuollessa Charlotte oli vasta 5–vuotias, ystävyys osasi vastata äidittä kasvamisen kaipuusiin.⁶⁷ Voidaan tulkita, että Charlotten ja Ellenin ystävyys oli molemmille tapa tukea toisiaan. Äidin lohdun puute heijastuu Elleniin, johon Charlotte kovin kiintyi. Charlotten isäkin toivoi heidän ystävyytensä jatkuvan läpi heidän elämänsä.⁶⁸

Charlotte ihaili ystäväänsä Elleniä, ja kuvailee syvää kiintymystä, ihannointia sekä alemmuudentuntoa häntä kohtaan. Hän pyrki kohti naisideaalia ja ihaili Elleniä osittain hänen yhteiskuntakelpoisuutensa sekä ihanteeseen sopivuuden vuoksi ja toivoi olevansa hänen kaltaisensa. Kuitenkaan ei voi täysin sanoa, halusiko Charlotte olla kuin Ellen vai halusiko hän olla samassa asemassa suhteessa yhteiskunnan odotuksiin. Kirjeissään hän pohtii epäsuorasti omaa sopimattomuuttaan suhteessa ideaaliin ja itseensä, joten Charlottella voi päätellä olleen ristiriitainen suhde naisellisuuteen ja niihin kriteereihin, mitä hän ihannoiti Ellenissä ja mitä yhteiskunta odotti häneltäkin. Kirjeet ovat tulkinnallinen lähdegenre, eikä Charlottenkaan tapauksessa voi tehdä liian jyrkkiä tulkintoja siitä, miten iso osa hänen ajatuksistaan on tietoista naisideaalin torjumista tai sen rajoihin asettumista. Charlotten varmuus omasta erilaisuudestaan näkyy kuitenkin selkeästi tapana käsitellä erilaisuuttaan puhumalla itsestään halveksuvasti ja korostamalla erontekoa Elleniin.

---

⁶⁷ Smith, 1995, s. 2.

⁶⁸ Smith, 1995, s. 159.

Charlotten ja Ellenin ystävyyttä voi mielestäni tarkastella Cosslettin mallin avulla, jossa päähenkilö haluaa tulla ihanteellisen ystävänsä kaltaiseksi ja oppia olemaan kuin hän. Mallille ominaista on myös ystävyys naisideaalin neuvottelijana. Päätelen, että tämä Charlotten sanoista tulkittava ristiriita ihannoinnin ja oman erilaisuuden pohdinnan välillä on Cosslettin mallin mukaista naisideaalin neuvottelua, jossa ystävän ominaisuudet ovat osa oman naisellisuuden etsimistä. Charlottesta piirtyy vaiheikas henkilökuva hänen elämänsä nuoruusvuosina. Hänen mielensä oli melankolinen mutta samalla hän kasvoi kohti itsetietoisempaa naiseutta ja oli varmempi tunteistaan. Viktoriaanisen ajan moraalikysymykset ja statuksen määrittelijät näkyivät Charlotten elämässä ohjaavina arvoina, mutta niiden tavoittelu ilmenee kirjeissä ristiriitaisena dialogina ihailun ja vastahakoisuuden välillä. Hän ihaili täydelliseltä vaikuttavaa ystävänsä ja koki vahvaa alemmuudentunnetta, koska ei edustanut näitä ihanteellisia ominaisuuksia.

Brontën pappila toimii nykyään museona, jossa on koottu ja kootaan edelleen perheen historiaan liittyviä aineistoja. Museota ylläpitävä The Brontë Society huolehtii laajasta aineisto- ja kirjallisuuskokoelmasta ja arkistossa vierailee tutkijoita ympäri maailmaa. Haworthin kylä on edelleen hyvin säilynyt, joten on helppo kuvitella, kuinka Charlottekin on kulkenut niitä samoja polkuja kylässä, nummilla ja kirkon pihassa kuin itsekin siellä vieraillessani. Charlotte Brontën kirjoittamien autenttisten kirjeiden lukeminen oli koskettava ja säväyttävä kokemus, joka syvensi tutkimusprosessiani ja auttoi minua pääsemään osaksi tutkimaani teemaa uudella tasolla. Aidot kirjeet puhuttelevat ja niiden sisältöä voi vertailla nykyaikaankin, koska sukupuoli-ihanteet ovat aina yhteiskunnassa mielipiteitä ja keskustelua herättävä aihe ajasta ja paikasta riippumatta. Charlotten tapauksesta huomaa, kuinka tärkeiltä yhteiskunnan asettamat odotukset voivat tuntua. Vaikka ihmisten asenteet ja yhteiskunnan odotukset muuttuvat hitaasti, on kuitenkin selvää, että ihmiset neuvottelevat itselleen tärkeitä arvoja eri tavoilla eri elämänvaiheissa, kuten Charlottekin.

8. Lähde- ja kirjallisuusluettelo

I Painamattomat lähteet

The Bronte Societyn arkisto, Haworth, Keighley, BD22 8DR, Iso-Britannia.

Charlotte Brontën kirje 26.9.1836, MS BPM BON 161 W & S 52.

Kuva: © The Bronte Society.

II Painetut lähteet

Charlotte Brontën kirjeet vuodelta 1836:

Bronte, Charlotte, and Margaret Smith. *The Letters of Charlotte Bronte with a Selection of Letters by Family and Friends. Vol. 1, 1829–1847*. Oxford: Oxford University Press, 1995. Print.

III Kirjallisuus

Cosslett, Tess. *Woman to Woman: Female Friendship in Victorian Fiction*. Humanities Pr. 1988.

Gorham, Deborah. *The Victorian Girl and the Feminine Ideal*. London: Croom Helm, 1983.

Herbert, Amanda E. *Female Alliances: Gender, Identity, and Friendship in Early Modern Britain*. New Haven, CT: Yale University Press. 2014. Web.

Leskelä-Kärki, Maarit, Anu, Lahtinen, ja Kirsi, Vainio-Korhonen. *Kirjeet ja historiantutkimus*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2011. Print.

Marcus, Sharon. *Between Women: Friendship, Desire, and Marriage in Victorian England*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2007.

Mintz, Steven. *A Prison of Expectations: the Family in Victorian Culture*. New York: New York University Press, 1983. Print.

Seigel, Jerrold E. *Modernity and Bourgeois Life Society, Politics, and Culture in England, France*

and Germany Since 1750. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.

Vicinus, Martha. *Intimate Friends: Women Who Loved Women, 1778–1928*. 2004.

Whitehead, Barbara. *Charlotte Bronte and Her 'Dearest Nell': The Story of a Friendship*. Dalesman Publishing Co Ltd. 1993.